
Tilmæli um sernámsfrøði

Fólkaskúlaráðið

20. juni 2011

Innihald

1.0	Inngangur	4
2.0	Tilmæli.....	5
3.0	Serundirvísing	6
3.1	Fyribyrgjandi serundirvísing	10
3.1.1	Hvussu kunnu vit fyribyrgja?.....	11
3.1.2	Samstarv millum normaløkið og serøkið	14
3.1.3	Inklusiún	17
3.1.4	Tørvur og avbjóðing	18
3.1.5	Næmingalaging	19
3.1.6	Innskúling	20
3.1.6	Útskúling	22
3.2	Viðgerandi serundirvísing.....	23
3.2.1	Førleikar	24
3.2.2	Dømi um arbeiðsøki	25
3.2.3	Miðfirrað serundirvísing	26
4.0	Bókmentir	27
5.0	Fylgiskjøl.....	30
	Skjal 1	30
	Skjal 2	32
	Skjal 3	34
	Skjal 4	36
	Skjal 5	42

Formæli

Fólkaskúlaráðið, ið var sett av landsstýriskvinnuni í mentamálum, Helenu Dam á Neystabø, 1. februar 2011, hevur hildið regluligar fundir síðani. Landsstýriskvinnan hevur valt fólk í ráðið eftir serkunnleika, og ráðið hevur býtt økini sínámillum samsvarandi hesum. Hetta fyrsta tilmælið viðger sernámsfrøði, og í bólkinum, sum hava skrivað hetta tilmæli, eru: Karolina Matras, Tonnie Strøm og Marjun Ziskason. Arbeidshátturin hevur verið, at vit hava skrivað upplegg og sent til hinar limirnar at viðgera og koma við viðmerkingum til. Síðani hava vit kjakast um tað á fundum og gjørt broytingar samsvarandi viðmerkingunum hjá hinum í ráðnum.

Í ráðnum eru:

Karolina Matras, undirvísari og granskari, er forkvinna

Marjun Ziskason, lærari og ritstjóri, er skrivari

Jenny Lydersen, undirvísingarleiðari, er samskipari

Hinir nevndarlimirnir eru:

Tonnie Strøm, lærari og lesivegleiðari

Andrass Henriksen, skúlastjóri

Hans Jón Juul Thomsen, varaskúlastjóri

Mai Laksafoss Simonsen, foreldraumboð

Mannbjørn Olsen, skúlastjóri

Jacob Eli S. Olsen, lærari

Jónleif Johannesen, lærari og AKT lærari

Niels Egelund, professari í sernámsfrøði, hevur verið uttanhýsis ráðgevi.

1.0 Inngangur

Fólkaskúlin kostar í dag 280 milliónir krónur um árið. Afturat hesum er samlaða játtanin til sernámsfrøðiliga økið 80 milliónir.

Tá talan er um serundirvísing í fólkaskúlunum, verður tosað um miðfirraðar tímar og tímar til serligan tørv. Hvør skúli fær komandi skúlaár 13% av næmingatalinum sum miðfirraðar tímar afturat vanligu tímabýtinum. Tímarnir verða játtaðir frá MMR og eru ætlaðir til næmingar, sum hava tørv á eykahjálp. Skúlin ger sjálvur av, hvussu hann fordeilir tímarnar. Sernám játtar skúlunum tímar til serligan tørv.

Í tilmælinum hava vit býtt serundirvísingina sundur í fyribyrgjandi serundirvísing og viðgerandi serundirvísing. Vit koma við tilmælum, og viðløgð eru skjøl um uppskot til mannagongdir, tá næmingar fara frá innskúlingini til miðdeildina og frá miðdeildini til framhaldsdeildina, skjal um broytingaruppskot av verandi rundskrivi um sertoymsi til rundskriv um førleika- og stuðulsstovu, har manningin er sertoymsið á staðnum, og at enda skjøl úr áður gjørdum tilmælum.

2.0 Tilmæli

- Vit tilmæla kanningar- og granskingarverkætlanir innan sernámsfrøðiliga økið, og at hókandi tilfar verður gjørt til alt serøkið
- Vit tilmæla, sum fyriryrgjandi tiltak, at verkætlanin *Bókabyrjan*, sum Bókadeild Føroya Lærarafelags saman við bókasøvnnum, Føroya lærarafelag, Pedagogfelagnum, Fólkaheilsuráðnum og Mentamálaráðnum ætlandi skulu samstarva um, verður sett í verk
- Vit tilmæla, sum fyriryrgjandi tiltak, at børn fara í 1. flokk eitt ár fyrr enn tey fara nú
- Vit tilmæla førleika- og stuðulsstovu úti á skúlunum, sum verður mannað við serkønum, og hesi skulu stuðla lærarum í inklusiún av næmingum (skúlin fyri øll, um Fólkaskúlalógin skal haldast), næmingalagari undirvísing, hókandi tilfari til ymiska undirvísing, uppfylging av kanningum, osfr.

3.0 Serundirvísing

Nógv týdningarmikið arbeiði er gjørt at menna fólkaskúlan - eisini á sernámsfrøðiliga økinum. Vit vilja tí rógva afturáftur tilmæli, sum eru gjørd, og vilja í hesum sambandi vísa á tilmælið um sernámsfrøði 2001, tilmælið frá PISA–arbeiðsbólkinum 2006 og tilmælið frá TALIS – arbeiðsbólkinum, 2010.

Í tilmælinum um sernámsfrøði 2001 stendur á síðu 12 og 13 millum annað, at serlærarar eru eitt slag av bindiliði til Sernámsdepilin (í dag: Sernám). Teir kanna børn, hvør á sínum øki og eru við til at vísa til víðari kanningar á Sernámsdeplinum. Teir eru eisini við til at kortleggja tørvin á serfrálæru á sínum øki og eru mangan samskiparar, tá ið onnur fakfólk, sálarfrøðingar, fysioterapeutar ella onnur koma á gátt. Flest øll, ið vit hava tosað við, eru samd um, at hendan skipan, ið eigur at tæna øllum fólkaskúlanum og vera fakligt stavnhold fyri alt sernámsfrøðiligt virksemi í landinum, er ov illa mannað og hevur ikki nóg góða tvørfakliga javnvág.

Brúkarin, tvs. skúlar, næmingar og foreldur fýlast á, hvussu torført og seinført er at fáa hjálp, og starvsfólkini eru samd um hetta. Sigast kann, at í lýtuni megnar skipanin enntá ikki at veita føroyskum skúlabørnum bráðfeingis sálarfrøðiliga hjálp, og viðvíkjandi kropsligari menning av skúlabørnum, ið hava veruliga stórar sansaskipanartrupulleikar, hevði tann hálvi terapeuturin havt nóg mikið at gjørt í Suðuroynni einsamallari (ibid).

Á síðu 14 stendur, at stuðlarnir mangan eru ófaklærd fólk, og teimum tørvar í flestu førum bæði at orð verða sett á innihaldið í gerandisdegnum og somuleiðis at fáa vegleiðing um, hvat til ber at gera, og hvat serligur dentur eigur at verða lagdur á. Kortini fýlast mest sum øll, ið onkursvegna varða av økinum, á, at lítið og einki samband er millum ta sernámsfrøðiliga skipanina og stuðulsvirksemið. Samstundis gremja flest fakfólk, sum annars hava barnið undir sínum starvsøki, seg um ov lítla tíð og arbeiðsorku, og tí áttu teir persónligu stuðlarnir at verið ein kærkomin hjálp til at fingið hugmyndir og ætlanir um menning barnsins framdar í verki.

Eyðsæð er, at her er tørvur á eini heildarloysn og øktum tvørfakligum samstarvi. Harafturat hava stuðlarnir í fleiri førum ov vánaligar ella tilvildarligar karmar um arbeiðið, og áttu í meiri mun at kunnað nýtt tær sernámsfrøðiligu umstøður og karmar, ið barnið annars hevur.

Hetta er skrivað fyri júst tíggju árum síðani, og sigast kann, at enn stríðast vit við nógvar av somu trupulleikunum.

Í tilmælinum frá PISA-arbeiðsbólkinum 2006, vísa vit til tilmælið teirra, sum er viðkomandi fyri fyriryrgjandi sernámsfrøði (skjal 4) og, sum snýr seg um

- áðrenn skúlaaldur (síða 8)
- serligur tørvur (síða 9)
- stuðul til næmingar (síða 13-14)
- lesing og lesiátøk (síða 15-16)
- støðuroyndir (síða 20)

Í tilmælinum frá TALIS-arbeiðsbólkinum 2010, vísa vit í sambandi við felags námsætlanir frá barnagarði til miðnám (síða 14) og næmingar við serligum tørvi (síða 20-22) til skjal 5.

Fyri at sernámsfrøðiliga økið skal vera væl røkt, mugu øll í skúlanum arbeiða væl saman um hetta. Umframt leiðsluna og vanliga læraran er neyðugt at hava tætt samstarv millum starvsfólkabólkarnar, herundir skúlabókavørð, skúlavegleiðara, skúlasjúkrarøktarfrøðing, serlærara, lesivegleiðara, AKT-lærara, SSP-lærara og KT-vørð.

Vit hava í tveimum talvum (síða 8 og 9) eitt yvirlit yvir støðuna á sernámsfrøðiliga økinum, sum hon er, og hvat vit meta, kann gerast afturat.

Fyribyrgjandi og viðgerandi arbeiði innan sernámsfrøðiliga økið

Aldur	Tiltak	Stovnur	Viðmerkingar
	Komandi foreldur skulu kunnast um týðningin av at menna barnið!	GIGNI	Verður ikki gjørt
	Um foreldur flyta uttanlands, skulu tey kunnast um týðningin av at læra barnið føroyskt!	MMR	Verður ikki gjørt
8 mðr 4 ár	BOEL kanning av menningini	GIGNI heilsufrøðingur	Hava ætlað at gjørt kanningina, men hava ikki orku til tað
2-3 ár 3-4 ár 5-6 ár	TRAS Ansa tíðliga eftir málinum. Eitt eygleiðingaramboð at brúka á dagstovnum	Dagstovnur námsfrøðingur	Lesivegleiðari 'byggir brúgv' millum stovnarnar! Lesivegleiðari kann vegleiða um t.d. upplestur, kanningar og koma við góðum ráðum! Lesivegleiðari hevur upplýsandi fyrilestur fyri foreldrum og námsfrøðingum
5-7 ár	TRAS – OBS Overgang Børnehave Skole	Dagstovnur / Skúli Námsfrøðingur / lærari	Vit mæla til, at tilfarið verður føroyskað og sami leistur sum við TRAS verður brúktur
5 ár	Kanning um barnsins menning (kognitivir og sosialir førleikar)	Sernám	Um neyðugt, seta inn við stimbrandi tiltøkum á stovni og heima
6 ár	Skúlaspírin Skjalamappa úr barnagarði fylgir við!	Skúlin/lærarar	Eingin kanning verður gjørd, og tí veit skúlin ikki, hvussu barnið er fyri
6- 10 ár	Innskúling Skjalamappa úr barnagarði/skúlaspíra fylgir við! Undirvísingin tekur støði í førleikum hjá næminginum t.d. málsligum førleika (orðatilfeingið) lærutypur næmingalagari undirvísing o.s.fr	Lærarar við serligari útbúgving arbeiða í toymi, har toymið kennir næmingarnar. Teir fáa vegleiðing frá serlærara og lesivegleiðara.	Serundirvísing Á summum skúlum arbeiða lærarar í toymum, har arbeitt verður burturav í innskúlingini. Lærarar kenna øll børnini og ... sí: Mannagongd tá næmingar fara úr innskúlingini í miðdeildina (skjal nr 1)

10-12 ár	<p>Miðdeild Skjalamappa úr innskúlingini fylgir við! Lærarar í toyminum (t.d. A og B toymi) kenna fakliga førleikan hjá næmingunum, kenna til lesikanningar og fáa vegleiðing frá serlærara, lesivegleiðara, AKT-lærara og øðrum, t.d. bókavørði og SI-lærara</p> <p>Skjalamappa fylgir við!</p>	<p>Lærarar arbeiða burturav í toyminum, tó so, at ein lærari í hvørjum flokki fylgir flokkinum úr miðdeild í framhaldsdeild</p> <p>Lærarar arbeiða burturav í toyminum og kenna førleikan hjá næmingunum.</p> <p>Undirvísast skal við atliti til førleika, lærutypu og so fjølbroytt sum gjørligt!</p>	<p>Flokslærararnir skulu uppkvalifiserast Flokksins tími fær tíð og veruligt innihald Námsfrøðilig ætlan um sosiala økið</p> <p>Serundirvísing</p> <p>Lesi- og skriviskeið</p> <p>‘Lektiukafe’ Serlærari, lesivegleiðari og AKT-lærari hava viðkomandi skeið innan sitt øki</p> <p>Dentur skal leggjast á fakligu lesingina</p> <p>sí: Mannagongd tá næmingar fara úr miðdeildini í framhaldsdeild (skjal nr 1)</p>
13-17 ár	<p>Framhaldsdeild Skjalamappa úr miðdeildini fylgir við! Lærarar í toyminum (t.d. A og B toymi) kenna fakliga førleikan hjá næmingunum, kenna til lesikanningar og fáa vegleiðing frá serlærara og lesivegleiðara. Skjalamappa, ið næmingurin nýtti í miðdeildini, fylgir við!</p>	<p>Lærarar arbeiða burturav í toyminum, tó so, at ein lærari í hvørjum flokki hevur fylgt flokkinum úr miðdeildini í framhaldsdeildina</p> <p>Lærarar arbeiða burturav í toyminum og kenna førleikan hjá næmingunum.</p> <p>Undirvísast skal við atliti til førleika, lærutypu og so fjølbroytt sum gjørligt!</p>	<p>Serundirvísing</p> <p>Lesi- og skriviskeið</p> <p>‘Lektiukafe’</p> <p>Dentur skal leggjast á fakligu lesingina</p>

3.1 Fyribyrgjandi serundirvísing

Betur er at fyribyrgja enn at lekja, men hvussu kunnu vit fyribyrgja?

Vit tosa her um børn, sum ikki hava verið gjøgnum námsfrøðiliga/sálarfrøðiliga greining og ikki eru komin undir hugtakið næmingar við serligum tørvi.

Fyribyrgjandi serundirvísing er annað enn t.d. at fáa stuðul við lesingini, um tungt er at læra at lesa, at fáa stuðul við rokningini við at venja grundleggjandi rokniþættir, ella um trupulleiki er við atburðinum, t.d. tá ið næmingurin ikki klárar at hugsavna seg, og ein vaksin antin má út um við honum at tosa um trupulleikan, ella klárar at halda næminginum til inni í flokkinum.

Í nevndu førum er talan um at “vera undan trupulleikunum” við eyka stuðli, møguligum skeiðum í bólkum og/ella fakligum og sosialum skeiðum í flokshøpi.

Fyribyrgjandi serundirvísing kann t.d. vera eygleiðing av næminginum, meðan hann er í gongd við at tekna, er í holt við annað kreativt virksemt ella meðan hann er í gongd við at lesa, skriva, bera fram okkurt osfr.

Harafturat er talan um fyribyrgjandi serundirvísing, tá ið eygleitt verður, hvussu t.d. motorikkurin er mentur hjá næminginum, hvussu væl málið er ment (t.d. málsligt ansni), sundurgreining av lesiførleikum, tá ið lesiroyndir hava verið, har úrslitið skal brúkast til at seta út í kortið víðari menningina hjá einstaka næminginum. Eisini lesiskeið og stuðul til næmingar eftir tørvi kemur undir hugtakið fyribyrgjandi serundirvísing.

Her verður hugsað um bæði fakliga undirvísing í t.d. føroyskum, rokning og AKT undirvísing.

3.1.1 Hvussu kunnu vit fyribygja?

Hetta kann m.a. gerast á henda hátt:

Børnini verða kannað á øllum flokksstigum. Hetta merkir, at lærarar og námsfrøðingar hava møguleika at fylgja menningini hjá barninum sera væl. Arbeiðast kann við stuttum skeiðum, t.d. at lyfta lesi- og rokniførleikan áður enn at hetta gerst ein trupulleiki hjá barninum. Eisini uppbyti av flokkunum í bólkar tvørtur um aldur, og at seta fleiri lærarar inn eftir tørvi, er ein møguleiki at arbeiða fyribygjandi.

Ítøkiligt er málið við fyribygjandi partinum at *lofta og bøta um trupulleikar hjá øllum næmingum* (frá 0. til 10. flokksstig – tó við serligum denti á byrjanarundirvísingina) við áherslu á lesi- og stavimenningina. Við tílíkum átaki er møguligt at styrkja kensluna av sjálvsvirði hjá næminginum. Hetta viðvirkar til, at næmingurin fær jalgan hugburð til læringina, sum so aftur ger, at eingin trupulleiki møguliga verður hjá honum at vera við til alla undirvísing í flokkinum. Hetta ger næmingin sterkan sosialt og vil virka til, at hann kennir seg á jøvnum føti við floksfelagar sínar, hóast hann t.d. fakliga ikki er so sterkur.

Serligur dentur má leggjast á fyribygjandi serundirvísing í yngstu flokkunum.

Vit mæla til, at børn fara í skúla eitt ár fyrr enn nú, og at hetta fyrsta árið verður rópt 1. flokkur. Hesin 1. flokkur skal ikki hava sama innihald sum núverandi 1. flokkur, men við spælandi lærutilgongdum menna barnið til lívið. Í einum nútímans samfelagið fyllir skúli og útbúgving stóran part av lívinum. Tí skal stórir dentur leggjast á, at børnini læra at vera saman sosialt, har likamligt og andligt virkseimi, sum styrkir undir menningini av m.a. heilanum, er sera umráðandi táttur í innskúlingini.

Fólkaskúlin eigur at taka atliti til einstaka næmingin og hjálpa honum í persónligu menning síni.

Í endmálsorðingini í Fólkaskúlalógini stendur

“§ 2. Uppgáva fólkaskúlans er við atliti at tí einstaka næminginum og í samstarvi við foreldrini at fremja, at næmingarnir nema sær kunnleika, fimi, arbeiðshættir og málbúnar, sum stuðla tí einstaka næminginum í fjølbroyttu, persónligu menningini.

Stk. 2. Fólkaskúlin eigur at skapa sovorðin líkindi fyri uppliving, virkishugi og djúphugsan, at næmingarnir kunnu menna sína sannkenning, sítt hugflog og hug til at læra, og at teir kunnu venja síni evni til sjálvstøðuga meting, støðutakan og virkan og búnast í treysti til sín sjálvs og til teir móguleikar, sum eru í felagsskapinum” (Løgtingslóg um Fólkaskúlan, 1997).

Við støði í lógargrundarlagi okkara eru tættir sum sjálvsálit, sjálvskensla, sjálvbjargni og sjálvsvirði sera týðandi og mugu stimbrast á fullgóðan hátt.

Umstøðurnar at útinna hesar álvarsomu og fyri bæði einstaka barnið og samfelagið sum heild so avgerandi menningar- og lærutilgongdir, mugu gerast so góðar, at okkara skipanir í fólkaskúlunum hóska til nútíðar krøvini í samfelagnum, sum okkara børn skulu liva lívið í.

Sostatt má støðið takast í barninum, og skúlin má vera klárur at taka ímóti 6 ára gamla barninum og fylgja, stimbra og stuðla tí, so tað gerst ført fyri at fáa eitt gott og innihaldsríkt lív.

Í 1. flokkunum skal lærari við serkunnleika í másligari menning undirvísa 2 tímar um vikuna í *málmennig og másligum tilviti*, meðan námsfrøðingurin eygleiðir børnini. Toymisfundir skulu haldast, har másligu førleikar barnsins verða eftirmettir, og tey børn, sum hava tørv á tí, fáa stuðul í tilgongdini, sum verður eftirmett, so síggjast kann, hvør tørvurin á stuðli er. Ein lektiukafe á skúlanum er eisini ein týðandi táttur í fyriryrgjandi serundirvísingini.

Týdningarmikið er, at fyriryrgjandi arbeiðið verður fylgt upp. Dentur má leggjast á *góðar menningartilgongdir í lesing og rokning*. Serliga lesimenningin má fylgjast sera væl. Beinanvegin tørvur er á tí, má stuðul gevast at stuðla fakligu menningini, t.d. við lesi- ella rokniskeiði í eitt avmarkað tíðarbil. Støða verður tikin til hesi átøk saman við foreldrum, lærarum, serlærara og lesivegleiðara.

Málið er, at vit betur síggja menningarmóguleikarnar hjá einstaka næminginum, og hvørjar sterkar síður tey hava at byggja á. Tað er eisini týdningarmikið at síggja serliga tørvin hjá hvørjum einstøkum, og at ráðgevingin til stovnar og skúlar virkar skjótt og væl.

Ein táttur av stórum týdningi er at duga *at skapa ró, hava góðar skipanir og klárar reglur um atburð*, tá ið um fyriryrgjandi serundirvísing ræður. Hetta er serliga góð hjálp hjá

næmingum, sum hava tørv á væl skipaðum undirvísingarumhvørvi við føstum mannagongdum, har tey vaksnu hava tíð til at taka sær av einstaka næminginum við atlit til, hvønn læringsstíl hann hevur.

Annar táttur í fyriryrgjandi serundirvísing er *viðurkennandi námsfrøði*, har vit kunnu vísa til LP-sniðið hjá Tomas Nordahl (2005). “Cooperative Learning” (Kagen & Stenlev, 2006) er ein virkin læringsháttur og er góður háttur at brúka í arbeiðinum við fyriryrgjandi serundirvísing. Eisini er teldan eitt gott amboð í strembanini eftir høgum sjálvsvirði, virkisfýsni, og møguleikanum fyri samrøðu og samstarvi hjá lesiveika næminginum.

Sera týdningarmikið er at *brúka kreativu evnini og spælandi tilgongdirnar* hjá næminginum í læringini í øllum lærugreinum. Mállæra kann t.d. spælast inn við likamligum avbjóðingum, so tey fara úr kroppinum og út í fingrarnar. Her er talan um venjingar, sum styrkja minnið og meira íðkað verður, fastari situr. Sum við øllum øðrum førleikum (t.d. fótþótti og klaverspæli) gerast vit betur og betur til tað, sum vit dagliga brúka nógva tíð til.

Útlendsk granskingarúrslit vísa, at *skúlatalv*, sum ikki er nøkur kostnaðarmikil íløg, kann gera veruligan mun at styrkja evnini hjá næmingum at hugsavna seg og styrkir eisini fakliga læringarførleikan í t.d. rokning og lesing (www.skakshoppen.dk).

Eins og aðrastaðni, eru føroyingar farnir at hugsa um, hvussu teir kunnu fremja fólkaupplýsing um týdningin av at menna málið hjá børnum so tíðliga sum gjørligt. Í hesum sambandi verður arbeitt við fyrireikingum til verkætlan, hvørs endamál er at fáa børn at lesa meira. Tílíkar verkætlanir hava hækkað lesiførleikan sera nógv í londunum, har tær eru settar í verk. Hetta átak hevði samstundis verið við at markera lesiárið og kundi gjørt tilvitanina um leiklut foreldranna í málsligu menningini hjá barninum størri.

3.1.2 Samstarv millum normaløkið og serøkið

Týdningarmikið er, at *normaløkið og serøkið arbeiða væl saman* bæði viðvíkjandi samskifti um vitan og í verki. Hyggjast má at, hvussu inklusiún kann fremjast á besta hátt, og málið skal vera at koma við hjálp so tíðliga sum gjørligt, so stórir møguleiki verður at venda gongdini hjá næminginum, sum byrjar at fáa trupulleikar. Harvið fær næmingurin fleiri upplivingar, har hann kennir, at hann hevur eydnuna við sær og fær tí størri sjálvvirði og sjálvsálit, sum er besta grundarlagið fyri væleydnaðari inklusiún. Hetta krevur, at námsfrøðingar og lærarar hava eina *førleika/stuðulstovu á sínum stovni/skúla*, har vitan verður uppbygd í tøttum samstarvi við Sernám, og har verandi vitan verður gagnnýtt at menna gott læruumhvørvi og námsfrøðilig amboð. Um hetta arbeið skal fyrast út í lívið, skal tað byggjast upp frá grundini:

1. Stovnsetan og grundfestan av førleika/stuðulsstovum á øllum stovnum/skúlum, har viðkomandi námsfrøðiligir førleikar verða grundlagdir og mentir
2. Menning av arbeiðsætlan fyri førleika/stuðulsstovuna, har eisini námsfrøðilig ráðgeving fæst frá Sernámi og har hugskot fáast til námsfrøðiliga arbeiðið
3. Kunning um úrslit av tí, sum arbeið verður við verður latin øllum teimum, sum hava tørv á tí
4. Íverksetan av arbeiðinum við fyrirbyrgjandi serundirvísingini

Tað er av stórum týdningi at uppbyggja stóra vitan og royndir at undirvísa og hjálpa næmingum, sum eru ófriðaligir, og sum hava torført við at loysa truplar støður ella sum eru sosialt einsamallir. Endamálið er at kanna um til ber at fáa umráðandi ástøðiliga vitan og arbeiðshættir út á stovnar og skúlar, so møguleiki verður at styrkja yrkisføri hjá starvsfólki á skúlum og stovnum og styrkja um møguleikan at rúma øllum næmingum.

Um hetta skal fyrast út í lívið er neyðugt, at námsfrøðingar og lærarar ogna sær ástøðiliga vitan og arbeiðshættir at brúka í dagliga arbeiði sínum. Eisini hava tey tørv á vegleiðing, supervisiún, upplæring frá fólki við royndum, samrøðufundir og viðtalu við ráðgeva.

Endamálið við at fáa færleika/stuðulsstovur, sum eru mannaðar við fólki við góðum fakligum færleikum út á allar skúlaeindir við hóskaði stødd, er at stytta um bíðitíðina, so næmingarnir fáa skjóta og góða hjálp beinan vegin. Teir smærri skúlarnir fáa hesa tænastu frá størri skúlaeindunum. Tá trupulleikarnir eru av slíkum slag, at meira servitan krevst, verða uppgávnar loystar í samstarvi við NSR tænastrnar og Sernám.

Granskararnir Baltzer & Tetler (2003) siga, at sernámsfrøðiliga økið má lýsast betri í mun til, hvussu farast kann fram at fáa meira burtur úr sernámsfrøðiliga arbeiðinum. Ført verður m.a. fram, at tvørtur um bólkarnar av børnum við skerdum lærumøguleikum er meira, sum sameinir enn tað er, sum skilir sundur, um bara sjóneykan verður sett á námsfrøðiliga treytaða grundarlagið undir lærutilgongdunum og lærutreytunum hjá hesum børnum. Um hetta skal bera á mál er tørvur á vitan um, hvussu arbeið verður næmingalagað, og hvussu vit í stóran mun eru før fyri at inkludera allar næmingar, tvs. eru før fyri at liva upp til fólkaskúlalógina, sum sigur, *at skúlin er fyri øll*.

Hægsta málið við inkludering eigur at vera, at børn sleppa at ganga í skúla í nærumhvørvinum. Tá tað er sagt, má leggjast afturat, at so mugu ítøkilig korini at læra vera í lagi, so til ber at geva meiningsfullar avbjóðingar til hin einstaka. Avbjóðingin liggur tí í at skapa pláss fyri inkluderandi tilgongdum. Hugtakið um næsta menningarøkið hjá barninum er ein uppbyggjandi tilgongd at orða hóskaði læruumstøður fyri einstaka barnið:

It is the distance between the actual developmental level as determined by independent problem solving and the level of potential development as determined through problem solving under adult guidance or in collaboration with more capable peers (Vygotsky, 1978: 86).

Imsen (2003) lýsir t.d. heldur ikki beinleiðis í gransking síni í skúlanum tillagaða undirvísing, men vísir á hetta sum ein part av undirvísingini:

En progressiv pedagogikk krever frigjøring fra lærebøkene, kreativitet fra lærerens side, tilpasning til elevenes interesser og behov og tilrettelegging av elevaktive arbeidsformer. (Imsen, 2003: 65)

Granskarin Peter Haug (1999) greiðir frá í lýsing síni av serskúllum, at hesir høvdu ofta sínar hættir at arbeiða, sínar mannagongdir, sína fatan av avbjóðingum osfr. Hetta hóskaði ikki væl hjá øllum næmingunum, sum máttu laga seg til serundirvísingina, sum hon fór fram. Hetta er beinleiðis í andsøgn við hugsanina um inklusión, hvørs kjarna er at vaksa um luttøkuna hjá einstaklinginum í øllum virkseimi, og at minka um sundurskiljing (Booth, 1996).

Hugtakið inkludering fevnir sambært Haug (2003b) um m.a. trýggjar meginarbeiðsuppgávur

- At økja felagsskapin.
- At økja tað fólkaræðisliga
- At økja um úrtøkuna

3.1.3 Inklusi3n

Týdningarmikið er, at umhvørvið í flokkunum er so inkluderandi, sum til ber. Her verður hugsað um bæði fakligar trupulleikar og AKT trupulleikar. Víst verður til LP-sniðið hjá Tomas Nordahl (2005), har arbeitt verður við at loysa trupulleikar og at laga til atburðin, har lærarar skipað arbeiða saman um trupulleikarnar í flokkinum. Týdningarmikil gransking um inklusi3n hjá Mel Ainscow, Tony Booth og Alan Dyson (2006) vísir, hvussu vit kunnu betra skúlan við at styrkja um inklusi3nina, og gransking hjá Birgit Kirkebæk sigur, at børn við skerdum førleika hava tørv á kørmum og týðiligheit í undirvísingarhøpi, men ikki er líkamikið, hvat slag av kørmum talan er um. Høvuðsdenturin má leggjast á, hvussu ytr karmarnir kunnu gerast til innaru karmar, sum geva meining hjá barninum. Rúmd má gerast fyrri menningini av innari kørmum, og hetta kann bert gerast við, at barnið sleppur at luttaka í felags innihaldsríkum samskiftisvirksemi (Kirkebæk, 2004).

Ainscow et al, 2006 siga, at inklusi3n

- er ein tilgongd
- snýr seg um at arbeiða við at fáa eyga á forðingar og taka tær burtur
- snýr seg um nærveru, luttøku og fulnaði av øllum næmingum
- ber í sær, at serligur dentur verður lagdur á bólkar av næmingum, sum kunnu vera í vanda fyrri at vera lítilsgjørdir, forfjónaðir ella fáa vánalig úrslit

Endamálið er sostatt at skapa eina inkluderandi mentan, har næmingar trívast, og har læring hendir við grundarlagi í einstaka næminginum (Vygotsky, 1978). Hetta merkir, at arbeiðast má næmingalagað, og at dentur verður lagdur á høgt fakligt støði hjá einstaka næminginum. Stórus dentur má eisini leggjast á praktisk-musisku dimensj3nina í allari undirvísing.

3.1.4 Tørvur og avbjóðing

Av stórum týðningi fyri læring er, at børn/næmingar regluliga og miðvíst sleppa at royna seg í *avbjóðandi likamligum baksi*. Hetta styrkir, so sum fyrr nevnda talvspælið, um evnini at hugsavna seg. Hetta merkir, at námsfrøðingurin/lærarin má vita, hvat einstaki næmingurin hevur tørv á at arbeiða við, og hvørji amboð honum tørvar at røkka sínum máli. Í hesum sambandi skal hugsast um, at ein skúladagur ikki altíð nýtist fara fram inni í skúlanum/stovunum allan dagin. Dentur má leggjast á, at vit brúka kringumstøðurnar og stóru náttúru okkara sum lærupall, so ofta sum til ber. Námsfrøðiligt arbeiði um øðrvísi læruhættir/umstøður eigur at verða raðfest ovarlaga í arbeiðinum á dagstovnum og skúlum, so fólk kenna seg trygg at fara undir at arbeiða fjølbroytt á tryggum yrkisligum grundalagi. Talan er um at broyta skúlamentanina, og hetta hendir ikki áður enn nóg nógvir námsfrøðingar/lærarar hava upplivað, at øðrvísi undirvísing byggir undir førleikar, sum vit vita, næmingurin má hava, um hann skal klára seg í dagsins samfelag.

Næmingurin vil fegin læra, men hetta krevur, at hann er førur fyri hesum. Ein forðing fyri læring kann vera vantandi *evni at hugsavna seg*. Fyri hesar næmingar er týðningarmikið, at friður er í flokkinum, men eisini er týðningarmikið fyri nógv, at tey ikki skulu sita pinnastill, tí tey hava tørv á at røra seg. Her mugu gerast mannagongdir, sum gera, at hesar báðar fortreytir verða uppfyltar, uttan at tað gerst óliviligt í flokkinum. Hetta krevur, at undirvíst verður á best skikkaðan hátt, at góð leiðsla er í flokkinum, og at næmingarnir verða møttir við viðurkenning. Eisini krevur hetta reglur fyri samveruna í flokkinum. Avtala má verða gjørd um, at arbeiðsfriður má vera í flokkinum, og at øll tosa fólkaliga við hvønn annan. Eisini má avtalan fata um at vísa fyrilit bæði í flokkinum, á gonginum og úti í skúlagarðinum. Hesar reglur mugu gerast í felagsskapi, har øll vera hoyrd og sostatt eru bundin av avtaluni. Sum við øllum avtalum kunnu tær verða brotnar. Tá er týðningarmikið at hava fastar mannagongdir fyri, hvat so fer at henda.

3.1.5 Næmingalaging

Í øllum flokkum sita næmingar, sum hava *trupulleikar við at læra at lesa*, og sum, fáa teir ikki røttu hjálpina, eru í vanda fyri at fáa stórar lesitrupulleikar. Tíverri ganga ofta fleiri ár, áður enn skúlin viðurkennir, hvussu ring støðan er. Ímeðan fellur sjálvsvirðið hjá næminginum og eisini dirvi og hugurin at læra. Lesingin er lívæðrin í øllum lærugreinum fólkaskúlans, og eigur hetta tí at takast í størsta álvara. Um øll børn verða kannað innanhýsis sum eitt amboð at seta út í kortið fyri lesilæringina hjá hvørjum einstøkum næmingi, gongur ikki long tíð, til funnið er fram til hesar omanfyri nevndu næmingar. Í misskiltari vælvild halda summi, at tað er synd fyri næmingin, at hann er øðrvísi enn hinir. Til hetta kann sigast, at næmingarnir sjálvir sera skjótt síggja, at teir ikki eru á sama støði sum hinir. Hetta síggja teir í sosiala sambandinum, tí síðumaðurin lesur, men teir duga ikki sjálvir. Heldur eiga vit í flokkinum at vísa á fjølbroytni okkara millum sum menniskju, og hvørjar sterkar og veikar síður vit hava. Á henda hátt skilja næmingarnir, at summi mugu arbeiði meira við onkrum ávísimum, t.d. lesing, enn onnur, og ikki minst, at hetta er í lagi.

Skjótast gjørligt eigur skúlin at biðja um hjálp at greina trupulleikan, har lesivegleiðarin, sum tann fyrsti saman við læraranum í føroyskum, fær málið víðari til serlæraran. Eitt tílíkt mál eigur at hava høgga raðfesting í skipan okkara, tí sera nógvir trupulleikar – bæði menniskjaligir og fíggjarligir – kunnu gerast úrslitið, um rætt ikki verður atborið. Tá trupulleikar eru við trivnaði, og læraratoymini eru ov veik, er móguleiki at senda boð eftir AKT-lærara.

3.1.6. Innskúling

Øll børn eiga at fáa eina góða skúlabyrjan, sum styrkir um sjálvsálit teirra og ger, at tey hava betri møguleika at fáa eina útbúgving seinni í lívinum.

Spæl er ein týðningarmikil táttur í uppvøkstri barnsins. Gjøgnum spæl mennist hugflogið og evnini at virka saman við øðrum. Spæl er ein týðningarmikil lutur í lærutilgongdini eins og menningini av málinum, sum aftur er ein fyritleykt fyri at klára seg sosialt. Námsfrøðiligar læruætlanir fyri børn á dagstovni, har spæl og læring ganga upp í eina størri eind, eiga at skipast at tryggja, at øll børn hava aldurssvarandi málsligar førleikar, tá ið tey eru komin í skúlaaldur.

Serfrøðingurin í lesiførleika, Keith E Stanovich, tosar um „Matteuseffektina“ (1986) og sigur, at tey børnini, ið longu eru væl fyri málsliga, við stimbran fáa meir, tá ið um lesing og lesiførleika ræður. Tað eru tó ikki bert tey børnini, ið frammanundan hava eitt lutfalsliga ríkt orðfeingi, ið við stimbran hava møguleika at fáa meir. Við at stimbra øll børn málsliga, t.d. áðrenn tey koma í skúla, fáa øll nakað burturúr. Tað er av alstórum týðningi at stimbra tey, ið av ávísam orsökum ikki eru væl fyri málsliga, og hesi børn mugu lutfalsliga stimbrast meir og á annan hátt.

Tað er staðfest, at orðblindni og trupulleikar annars innan lesiførleika, hanga neyvt saman við ansinum fyri ljóðum í málinum. Orðblind børn og børn, ið annars eru tarnað málsliga, hava stórar trupulleikar við lesi- og skrivimeningini seinni í skúlagongdini. Men verður hetta loftað tíðliga, kunnu trupulleikarnir gerast munandi minni, og við hesum fær barnið eina uppliving av at eydnast í skúlanum, heldur enn at miseydnast. (Elbro, 1996, s. 98)

Ofta er stórt lop hjá børnum ímillum at ganga á dagstovni og at koma í skúla. Talan er ikki í dag um eitt lagaligt skifti. Her eiga vit at skipa eitt betri skifti millum dagstovn, skúla og frítíðaransing.

Í Føroyum koma børn seint í skúla í mun til lond, vit annars samanbera okkum við. Vit vilja út frá einum sjónarmiði um fyribyrkjandi serundirvísing (sí s.2) mæla til, at øll børn sleppa í skúla í árinum, tá ið tey fylla 6 ár.

Tiltøk í samband við góða skúlabyrjan

Hugt eigur at vera at

- Hvussu vit kunnu stuðla børnum, sum hava trupulleikar við at læra og menna seg. Dentur má leggjast á at gera skifti úr dagstovni til skúla og frítíðarskúla so gott sum gjørligt fyri hesi børn
- Børn, sum hava trupulleikar við másligu menningini, skulu tíðliga fáa miðvísa málstimbran
- Arbeiðast skal miðvíst við móðurmálinum sum hugsanaramboð, menningarmiðil og við másligum ansni/medviti
- Tá ið barnið byrjar í skúla, eigur ein málsig yvirlitiskanning at vera gjørd, sum skal verða brúkt at leggja til rættis læruætlan eftir
- Frá fyrsta degi í skúlanum skal alt arbeiði vera næmingalagað við serligum atlit til ótrygg børn

3.1.6 Útskúling

Eins og trupulleikar, sum kunnu fyribygjast, eru í byrjanarundirvísingini og í miðdeildini, kunnu *trupulleikar vera í útskúlingini*. Vit mugu hava eyguni eftir teimum skúlatroyttu næmingunum, sum detta út úr skúlanum ov tíðliga. Hesin bólkur eru ofta nógv burtur frá skúlanum. Her má hugsast um, um undirvísingin er nóg viðkomandi, og um tey hava røttu amboðini at klára ástøðiliga partin, sum ofta kann tykjast sera ótøkiligur. Eru lærubøkurnar hósakilgar og eru lærarar teirra førir fyri at læra tey at lesa hetta tilfar (faklig lesing), so tey fáa tað burtur úr innihaldinum, sum krevst fyri at loysa uppgávnar, t.d. í náttúrulærugreinunum? Duga tey at lesa t.d. hagtøl, og hava tey innlit í stóddfrøðiligar luteindir? Her kundi ein hjálp verið, at arbeitt varð við bólkasamrøðum um evnið, og at fakligu úrslitini vóru máld við kanningum, sum eru gjørdar til endamálið. Gott er ikki bert at undirvísa ástøðiliga í evnunum, men heldur um somu tíð undirvísa í praktiskum tilgongdum út frá námsfrøðiligum grundreglum um samantvinnaða og avleidda undirvísing.

3.2 Viðgerandi serundirvísing

Hóast lærarin hevur skyldu at laga undirvísingina til, so næmingurin fær so nógv burturúr, sum ber honum til, kann tað við hvørt vera neyðugt við serligari tilrættalagdari undirvísing. Skúlin hevur møguleikar at arbeiða við ymsum bólkum av næmingum, ið hava trupulleikar, sum líkjast hvørjum øðrum. Skúlin hevur eisini møguleika at skipa fyri eyka undirvísing til næmingar við serligum tørvi og/ella serundirvísing í einstøkum lærugreinum, um foreldur og skúlaleiðsla eru samd um hetta. Áður enn tílík tiltøk verða sett í verk, skal omanfyri nevnda næmingalagaða undirvísing og arbeiði í bólkum í flokkinum hava verið roynd uttan at hava givið nøktandi úrslit. Í hesum arbeiði má skúlin brúka serkøn starvsfólk á skúlanum ella í økinum, t.d. lesivegleiðara, serlærara og AKT-lærara sum hugskotsgeva og ráðgeva, so tilboðini gerast so skikkað til einstaka næmingin, sum gjørligt.

Um einki av hesum arbeiði ber frukt, kann skúlaleiðarin við støði í lýsing av støðuni hjá næminginum og arbeiðinum, sum gjørt er og við samtykki frá foreldrum søkja um, at næmingurin fær serligan stuðul.

Talan kann vera um hjálp til fakligan stuðul og/ella serstaka hjálp. Tá er umráðandi m.a. at lýsa styrkir og veikleikar hjá næminginum, og greiða frá, hvat higartil hevur verið gjørt, og hvørji úrslit eru at síggja. Tað er av stórum týðningi at venda sjóneykuni móti umhvørvinum, sum barnið veksur upp og ferðast í.

3.2.1 Førleikar

Ein fyritleyrt fyri at kunna arbeiða við serundirvísing er, at viðkomandi er útbúgvinn serlærari

- Hevur grundleggjandi vitan um fortreytirnar fyri normalari menning innan ávíst øki, og hvussu henda sær út. Dømi: Grundleggjandi vitan um fyritleyrtir fyri lesimening
- Hevur vitan um ymisk sløg og orsøkir til trupulleikar við menningini. Dømi: Hvat slag av lesitrupulleikum kann talan vera um, og hvørjar kunnu orsøkirnar vera?
- Hevur vitan um, hvussu hann savnar inn upplýsingar, hvussu hann lýsir, leggur merki til og kannar sum grundarlag fyri sernámsfrøðiligum tiltøkum í mun til til dømis lesitrupulleikar
- Er førur fyri at lýsa, greina og meta um uppskot til tiltøk og sernámsfrøðiligt arbeiði sum heild í mun til t.d. lesitrupulleikar hjá børnum og ungum
- Er førur fyri at fremja sernámsfrøðiligt arbeiði í mun til trupulleikan, t.d. lesitrupulleikan
- Er førur fyri at fremja sernámsfrøðiligt arbeiði í mun til støðuna, sum talan er um, við atliti til fjølbroytni og ymskleika av t.d. lesitrupulleikunum
- Er førur fyri at samstarva við onnur í mun til áleikandi mál, t.d. lesitrupulleikarnar, har pláss skal vera fyri umhugsan í mun til hin einstaka og í mun til skipanina um hin einstaka, undir hesum týðandi samstarvsfelagar

3.2.2 Dømi um arbeiðsøki

- Yvirlitis kanningar av næmingum, tá ið tey byrja í skúla. Hetta arbeiðið skal gerast í samstarvi við læraran og lesivegleiðaran
- Uppfylgjandi kanningar, um yvirlitis kanningin vísir tørv á hesum, skulu gerast
- Yvirlitis kanningar av nýggjum næmingum
- Uppfylgjandi kanningar, um yvirlitis kanningin vísir tørv á hesum, skulu gerast
- Eygleiðingar og lýsingar av einstøkum næmingum og flokkum
- Umsorganarsamrøður við einstakar næmingar (Talan kann vera um samrøður um persónligu og fakligu menningina og/ella um at eggja næminginum til at fáa innlit í og ansni um egna læring og menningarmøguleikar. Tileggjan og íblástur eru týðningarmiklir tættir í hesum arbeiði)
- Serlærarar mugu eisini arbeiða við skúla/heim samstarvinum hjá næmingunum, sum eru “serligir”. Her hevur tað stóran týðning at hjálpa foreldrum at fylgja upp heima, tá ið serlig tiltøk verða sett í verk rundan um barn teirra.
- Eftirmeting má fara fram alla tíðina, og serliga, tá ið talan er um trupulleikar í familjunum, t.d. av sosialum ella øðrum slag, er sera týðningarmikið at geva familjunum vitan og persónligan stuðul at hjálpa barni sínum. Tann professionelli má vera sera ansin um, hvussu sárbar foreldur eru í tílíkum støðum.
- Námsfrøðiligt aftursvar til lærarar í mun til flokkar og einstakar næmingar
- Ráðgeving/vegleiðing til lærarar, tá ið teir skulu velja arbeiðshátt og arbeiðstilfar til “serligu” næmingarnar
- Arbeiðast má við inkluderandi sjónarhorninum í mun til alla interventión í samband við “serligu” næmingarnar

3.2.3 Miðfirrað serundirvísing

Komandi skúlaár er miðfirraða serundirvísingin 13% av næmingatalinum. Í skrivi frá MMR til skúlaleiðslurnar um brúk av tímum til miðfirraða serundirvísing, stendur:

“Hesir tímar skulu nýtast til eykahjálp í einstøkum lærugreinum til næmingar ella næmingabólkar, sum hava ilt við at fylgja við vanligu undirvísingini í lærugreinini. Talan kann í hesum førum vera um m. a. styttri lesi- og rokniskeið. Miðfirraðu tímarnir skulu ikki nýtast til tvílæraraskipan og skulu skipast í samráði við Sernám/NSR-tænastuna.”

Vit mæla í samband við miðfirraðu tímarnar til, at

- sertoymið ráðgevvur leiðsluni at skipa hesar tímar
- at allir skúlar hava fólk við fakligum førleika, og at hesi arbeiða innan økið

Tað hevur stóran týðning, at lærarar við serligum førleika fáa rímuligar arbeiðsumstøður, og tí skulu teir hava arbeiðstíð beinleiðis í virksemissætlanina.

Dømi um lærarar við serligum førleika eru skúlavegleiðarar, lesivegleiðarar, serlærarar, bókavørðar, KT-vørðar, AKT-lærarar og SSP-lærarar.

Við góðari leiðslu, sum hevur vælútbúgvandi fólk at útinna arbeiðið á sernámsfrøðiliga økinum, skuldu góð líkindi verið fyri, at fíggjarliga tilfeingið verður brúkt á skilbestan hátt brúkarinum at gagni.

4.0 Bókmentir

Ainscow, M., Dyson, A. & Booth, T. (2006). *Improving Schools, Developing Inclusion*. London: Routledge.

Baltzer, Kirsten & Tetler, Susan (2003). Aktuelle tendenser i dansk specialpædagogisk forskning på børneområdet. *Psykologisk Pædagogisk Rådgivning nr. 2*.

Booth, T. (1996). Stories of exclusion: Natural and unnatural selection. I Blyth, E. & Milner, J. (Eds.), *Exclusion from School: Inter-professional Issues for Policy and Practice*. London: Routledge.

Egelund, & Tetler, S. (red.) (2009). *Effekter af specialundervisningen*. København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Elbro, C. (1996). Når historien hele tiden går i stå. *Samvirke*, 96-104.

Haug, P., Tøssebro, J., & Dalen, M. (red.) (1999). *Den mangfoldige spesialundervisninga. Status for forskning om spesialundervisning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Haug, P. (2003b). Regimer i forskning om spesialundervisning i Norge. *Psykologisk Pædagogisk Rådgivning*, 40(2).

Imsen, G. (2003). *Skolemiljø, læringsmiljø og elevutbytte. En empirisk studie av grunnskolen 4., 7. og 10. trinn*. Trondheim: Tapir akademisk forlag.

Kagen, S. & Stenlev, J. (2006). Cooperative learning: undervisning med samarbejdsstrukturer. Mallong Beck.

Kirkebæk, Birgit (2004). Om indre og ydre struktur – Efterskrift. *Specialpædagogik, nr.1* *Psykologisk Pædagogisk Rådgivning*, 40(2).

MMR-skriv um miðfirraða serundirvísing, 2011, Tórshavn: Mentamálaráðið.

Nordahl, T. (2005). *Læringsmiljø og pedagogisk analyse. En beskrivelse og evaluering av LP-modellen*. Oslo: NOVA Rapport 19/05.

Stanovich, Keith E. (1986). Matthew Effects in Reading: Some Consequences of Individual Differences in the Acquisition of Literacy. *Reading Research Quarterly* 21 (4), 360–407.

Løgtingslóg nr. 125 frá 20. juni 1997 um fólkaskúlan:

www.logir.fo/foldb/llofo/1997/0000125.htm

Tilmæli um sernámsfrøði, 2001, Tórshavn: Mentamálaráðið

Tilmæli frá PISA–arbeiðsbólkinum 2006: www.mmr.fo

Tilmæli frá arbeiðsbólki í sambandi við TALIS-kanningarnar: www.mmr.fo

Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

www.skakshoppen.dk

Karolina Matras

Marjun Ziskason

Jenny Lydersen

Tonnie Strøm

Andrass Henriksen

Hans Jón Juul Thomsen

Mai Laksafoss Simonsen

Mannbjørn Olsen

Jacob Eli S. Olsen

Jónleif Johannesen

5.0 Fylgiskjøl

Skjal 1

Uppskot um mannagongd, tá næmingar fara frá innskúlingini

til miðdeildina

30

Mannagongdin hevur til endamáls at fáa næmingarnar at fella skjótt og væl til í miðdeildini.

1. Mai-juni: Fundur millum flokklærararnar í 3. flokkunum og teir lærarar, sum skulu verða teirra komandi flokklærarar. Við á fundinum verður eisini lærari/lærarar, sum hevur/hava ábyrgdina av lesiskeiðunum í innskúlingini og partur av serundirvísingartoyminum. Harumframt skal lesivegleiðarin í miðdeildini vera við. Leiðslan eigur eisini at vera umboðað. Eitt og hvørt viðkomandi evni kann takast upp á fundinum, men hetta evni eigur altíð at verða umboðað

- Hvussu virkar flokkurin sum heild ?

Greitt verður frá hvørjum næmingi sær um

- Fakligt og sosialt støði
- Um næmingurin fær serundirvísing
- Um søkt er um tímar til serligan tørv
- Um næmingurin er tilmeldaður og kannaður av Sernámi
- Portfolio ella annað líknandi tilfar verður handað tí nýggja flokklæraranum

Teir nýggju flokklærarnir hava skyldu at taka notur á fundinum.

2. Juni: 3. flokkarnir vitja 4. flokkarnar onkran dag í skemafrú vikunum (kann móguliga gerast sum ein hugnaligan fyrrapart saman við spæli og hugna – skipa vinaflokkar)
3. August/september: Felags foreldrafundur skal haldast innan hálvan september.
4. Oktober/november: Eftirmetingarfundur um skiftið millum innskúling og miðdeild. Flokslærarar og umboð fyrri leiðsluna í innskúlingini og miðdeildini vera við.

Skjal 2

Uppskot um mannagongd, tá næmingar fara úr miðdeildini í framhaldsdeildina

Mannagongdin hevur til endamáls at fáa næmingarnar at fella skjótt og væl til í framhaldsdeildini.

32

5. Mai-juni: Fundur millum flokslærararnar í 7. flokkunum og teir lærarar, sum skulu verða teirra komandi flokslærarar. Við á fundinum verður eisini lærari/lærarar, sum hevur/hava ábyrgdina av lesiskeiðunum í miðdeildini og partur av serundirvísingartoyminum. Harumframt skal lesivegleiðarin í framhaldsdeildini vera við. Leiðslan eigur eisini at vera umboðað. Eitt og hvørt viðkomandi evni kann takast upp á fundinum, men hetta evni eigur altíð at verða umboðað:

- Hvussu virkar flokkurin sum heild ?

Greitt verður frá hvørjum næmingi sær um:

- Fakligt og sosialt støði
- Um næmingurin fær serundirvísing
- Um søkt er um tímar til serligan tørv
- Um næmingurin er tilmeldaður og kannaður av Sernámi
- Portfolio ella annað líknandi tilfar verður handað tí nýggja flokslæaranum

Teir nýggju flokslærararnir hava skyldu at taka notur á fundinum.

6. Juni: 7. flokkarnir vitja 8. flokkarnar onkran dag í mai/juni (kann møguliga gerast sum ein hugnaligan fyrrapart saman við hugna)

7. August/september: Felags foreldrafundur skal haldast innan hálvan september.

8. Oktober/november: Eftirmetingarfundur um skiftið millum miðdeild og framhaldsdeild.

Flokslærarar, umboð fyri leiðsluna, miðdeildina og framhaldsdeildina vera við.

Skjal 3

Uppskot um førleika- og stuðulsstovu við støði í rundskrivinum um toymi í serundirvísing

§ 1. Í øllum skúlaeindum, ið hava fleiri enn 50 næmingar, skal førleika- og stuðulsstova verða skipað. Á smærri skúlunum er tætt samstarv við førleika- og stuðulsstovuna á størri skúlaeindunum.

§ 2. Í hvørji førleika- og stuðulsstovu eru 2-5 lærarar, og hetta er sertoymið í skúlanum. Hesir eru lærarar, ið hava serligan fakligan førleika t.d. serlærari, lesivegleiðari, talu- og hoyrilærari, orðblindalærari, AKT-lærari og SSP-lærari.

Stk. 2. Sertoymið skipar seg við formanni og skrivara.

§ 3. Skúlaleiðarin velur limirnar í sertoyminum millum lærarar, sum hava serligan fakligan førleika og royndir í serundirvísing.

Stk 2. Limirnir verða valdir í minsta lagi fyri eitt ár, men best er, at fólk við góðum royndum arbeiða við hesum, so samanhagur verður í arbeiðinum.

Stk 3. Sertoymið kann umskipast og nýggir limir veljast. Toymið kann, um neyðugt, heita á leiðsluna um at skipa fyri hesum.

§ 4. Sertoymið skal vera skúlaleiðaranum til hjálpar í øllum viðurskiftum, sum snúgvá seg um serundirvísing.

Stk. 2. Málbólkurin hjá førleika- og stuðulsstovuni er allir næmingar skúlans.

§ 5. Sertoymið hevur fund í minsta lagi eina ferð um mánaðin.

Stk 2. Formaðurin kallar inn til fundar.

Stk 3. Skúlaleiðarin kann luttaka á øllum fundum í sertoyminum.

Stk 4. Limir í sertoyminum kunnu heita á formannin um at kalla inn til fundar at viðgera ávís evni ella tiltøk.

§ 6. Uppgávan hjá førleika- og stuðulsstovuni er í *samráð* við leiðsluna at:

- Skráseta næmingar innan 1. mars og hava yvirlit yvir allar næmingar, sum hava tørv á sernámsfrøðiligari hjálp
- Samskipa miðfirraðu og serligu serundirvísingina í sambandi við ársætlan skúlans
- Skipa bólkar og skeið í serundirvísing
- Luttaka í kanningum og útgreinandi virksemi og gera virksemisætlan fyri einstaka næmingin saman við flokslærara o.ø
- Samstarva við NSR-tænastuna og Sernám
- Ráðgeva samstarvsfelagum um næmingar, tilfar o.a

Skjal 4

Úr tilmæli frá PISA–arbeiðsbólkinum, 2006

Áðrenn skúlaaldur

Mentamálaráðið eigur at hava yvirskipaðu ábyrgdina av dagstovnaøkinum. Harvið hevur Mentamálaráðið ábyrgdina av børnunum frá vøggju til í minsta lagi eftir miðnám og kann soleiðist skipa læringina gjøgnum alla tilgongdina frá smábarni og skúlabarni til ungdóm.

Fyrireiking til skúlabyrjan

Til tess at øll børn skulu fáa eina góða skúlabyrjan, er avgerandi, at børnini eru væl fyrireikað at koma í skúla. Fyrireikingin eigur at byrja, áðrenn børnini koma í skúla, har serligur dentur eigur at verða lagdur á málmennningina hjá børnunum.

Í fyrireikingini skal dentur eisini verða lagdur á leikur og mennandi spæl í eini ásannan av, at hetta eru grundleggjandi tættir í at virka, menna sín málførleika og at duga at vera saman við øðrum í einum felagsskapi.

Hetta krevur fleiri útbúnaðar pedagogar í dagstovnunum.

Kanning (screening) av børnum undir skúlaaldur

Tað finst nógv tilfar at brúka til eygleiðingar av børnum undir skúlaaldur. M.a gera heilsusystar eina kanning av øllum 8 mánaðar gomlum børnum (BOEL-kanningin) og eina kanning av 4- ára gomlum børnum. Sernámsdepilin ger somuleiðis eygleiðingar og kanningar av smábørnum, ið ikki mennast, sum tey skulu, og nakrir dagstovnar gera av sínum eitingum ymsar screeningar, serliga viðv. rørslu-, talu- og samskiftismennningini.

TRAS (Tidlig registrering af sprogdudvikling)

Mentamálaráðið/Sernámsdepilin hevur tikið avgerð um, at Føroyar skulu uppí TRASarbeiðið.

Í løtuni verður tilfarið umsett, síðani skulu allir dagstovnar hava skeið í, hvussu tað skal brúkast.

TRAS er ment í Noregi og verður brúkt í flestu Norðurlondum. Hetta er eitt vælegnað eygleiðingartilfar at brúka fyri at fáa yvirlit yvir menningina hjá øllum børnum frá 2 ára-aldri. Ætlanin er, at tilfarið skal brúkast tvær ferðir á hvørjum aldurstigi: 2-3 ár,

3-4 ár, 4-5 ár, 5-6 ár. Pedagogarnir skulu nýta tilfarið í dagstovnunum í teirra arbeiði við at menna børnini og við at eygleiða tey við atliti at: almennari menning, samspæli við onnur børn og máli/talu.

Við TRAS fáa starvsfólkini í dagstovnunum eitt amboð til at lýsa:

- tað barnið megnar ella ikki megnar
- hvat stovnurin meira skal arbeiða við
- framgongdina, ið hevur verið
- hvørji stig eru neyðug at taka

Umframt at hetta tilfar skal hjálpa starvsfólkunum í dagstovnunum til at seta skjótari inn við tiltøkum, ið kunnu menna barnið, har tørvur er, er tilfarið vælegnað til at brúka í samskiptinum við foreldur.

Børn við serligum tørv

Avvarðandi myndugleikar skulu við lóg hava skyldu til at samskipa stuðulsskipanir til børn við serligum tørv til tess at skapa heild í tilveruna hjá barninum bæði undir og í skúlaaldri.

Tilmæli:

- *Lóggáva og yvirskipað umsjón á dagstovnaøkinum verður lögð til Mentamálaráðið*
- *Skiftið úr barnagarði í skúla verður samskipað.*
- *Kanningar og eftirmetingarskipanir verða gjørdar fyri øll børn undir skúlaaldri, so at menningin verður tryggjað, og at neyðug serhjálp kann verða givin, um tørvur er á tí.*

Stuðul til næmingar

Tímarnir, ið skúlarnir fáa tillutaðar, nøkta ikki tørvin til serundirvísing.

Stuðulsundirvísing skal samskipast, so næmingur, ið hevur tørv á eykahjálpi í ávísimum lærugreinum, kann fáa høvi í styttri ella longri tíð at fáa nágreiniliga og skipaða undirvísing. Hetta *kann* vera best uttan fyri teir vanligu tímarnar, men eigur ikki at vara allan tíman. Avtala skal gerast, so tá næmingurin er úti frá flokkinum, hendir ikki annað enn avtalað undirvísing.

Ein av fyrirtreytunum fyri at kunna geva eina góða og holla undirvísing er, at

undirvísingarfriður er í tímunum. Sambært upplýsingum frá næmingum í PISAundankanningini, er tað ikki nóg góður undirvísingarfriður í nógvum skúlum.. Allir skúlar skulu hava skipaðar reglur um góðan atburð og arbeiðsfrið í skúlunum, sum foreldrini skulu hava kunning um. Í reglunum skal greitt vera ásett, hvørju tiltøk skúlin setur í verk, um so er, at næmingurin órógvar so mikið í tímunum, at tað ikki er undirvísingarfriður.

Eitt hugskot var at gjørt sum í Finnlandi. Har verða pedagogar settir sum hjálparar í skúlanum. Hesir hjálpa læraranum í tímanum, hjálpa til í fríkorterinum, hjálpa næmingum við skúlatingum og eru knýttir at frítíðarskúlanum. Við at hava slíka hjálp, fær lærarin tíð til sjálva undirvísingina í lærugreinunum.

Tilmæli:

- *Serlig tilboð skulu vera til atferðartruplar næmingar.*
- *Økt tímatal til serundirvísing*
- *Pedagogar kunnu setast at taka sær av ávísnum uppgávum*

Foreldur

Foreldur og familja eru fyrstu og fremstu lærararnir hjá barninum . Henda vitan byggir á granskingarúrslit í nógvum londum, eitt nú úr Noreg, Danmark, Onglandi og USA (OECD, 1997), og henda vitan er av allarstørsta týdningi at breiða út millum øll tey, sum varða av skúlanum (Nordahl, 2000).

Granskingarúrslitini vísa, at heimið hevur størri ávirkan á avrikið hjá barninum enn skúlin, og sostatt at stórir menningarmøguleikar hjá skúlanum liggja í at draga foreldrini uppí á rættan og skilagóðan hátt (Desforges, 2003).

Til dømis vísa kanningarnar ein samhang millum dugnaligar næmingar og vælutbúgvinn foreldur, meðan enn størri samhangur er millum dugnasemi hjá næminginum og móguleikarnar hjá barninum at samrøða við áhugað vaksni í heiminum (Birkemo, 2002). Neyðugt er sostatt sum skjótast at seta orð á, hvønn leiklut foreldur hava fyri innlæringina hjá skúlabarninum.

Foreldur eiga at fáa ein størri leiklut í skúlagongdini hjá barninum, at vera við til at seta krøv til málsetning hjá barninum fyri innlæring og seta størri krøv til skúlan. Í hesum eigur dentur at vera lagdur á dygd í innlæring.

Skipað verður fyri royndartiltøkum á ymsum skúlum við floksráðum við 2 foreldrum, flokslærara og 2 næmingum, eins og gjørt verður í t.d. Danmark og Noregi.

Arbeiðssetningurin hjá floksráðnum skal vera ítøkiligur og skal miða eftir at hækka fakliga støðið í flokkinum. Hetta kundi verið samskipað við floksins tíma.

Royndartiltøk av slíkum slagi kundu til dømis byrja í 1.flokki, og í 6. floks árganginum, sum skal til næstu PISA-kanning um 3 ár. Royndartiltøkini skulu skjálprógvast og skipast á ein hátt, so úrslitini eru atkomilig hjá øllum áhugaðum.

Tilmæli:

- *Seta í verk royndartiltøk á ymsum skúlum, sum vísa á/finna hóskandi hættir í fýroyska skúlanum at styrkja foreldrasamstarvið*
- *Floksráð við t.d. 2 foreldrum, flokslærara og 2 næmingum, eins og gjørt verður í t.d. Danmark og Noregi.*

Lesing

Lesiførleiki er støðið undir øllum hinum lærugreinum skúlans. Góður lesiførleiki er avgerandi fyri at kunna nema sær annan kunnleika og fáa íblástur til at læra. Líka týðningarmikið er tað at kunna uppliva gleðina við at lesa og at verða burtur í bókum.

Tað er av stórum týðningini, at byrjanin av innlæringini í lesing og skrivning er væleydnað. Kanningar í øðrum londum vísa, at alt ov ofta verða teir næmingar, ið hava havt eina vánaliga lesibyrjan, veikir lesarar alla skúlatíðina. Ongar kanningar eru her hjá okkum um lesiførleikan hjá næmingum.

Við at byggja á tann málsliga førningin, børnini hava fingið í dagstovnum og heimanífrá, skal lesiundirvísingin beinanvegin, næmingurin er komin í skúla, geva honum

- hug til at lesa og skriva
- góðar lesi- og skriviførleikar
- góðar lesimátar
- góðar lesivanar
- og seta í verk eina livandi lesimentan, ið førir til vitan og upplivingar

Endamálið eigur at vera, at fægst mógulig skulu hava tørv á serhjálpi í teirra lesimenning. Men hjá teimum, ið hava ein tørv, skal setast inn beinanvegin við lesistuðli í 30 minuttir hvønn dag í upp til 20 vikur á lesiskeiði. Næmingar, ið eftir hetta ikki megna at fylgja vanligu undirvísingini í lesing, verða tilmeldaðir serundirvísing.

Alment lesiátak

Hugurin at lesa eigur at verða styrktur munandi. Allar royndir vísa, at tað styrkir lesiførleikan hjá børnum og seinni lesihugin, verður lisið fyri teimum, meðan tey eru smá. Tí mugu foreldur og pedagogar lesa nógv fyri børnum.

Í skúlanum eigur munandi dentur at verða lagdur á lesing. Økt tímajáttan í føroyskum fyrstu skúlaárinum eigur at vera nýtt til skipaða lesing, so at førleikin verður styrktur.

Í hsum sambandi má bókaútgávan á føroyskum verða endurskoðað. Dygdargóð undirvísing á móðurmálinum kann bara vera framd við fyrstafloks føroyskum undirvísingartilfari.

Lættlesibøkur, sum eru serliga væl egnaðar til ungu lesararnar, eiga at vera givnar út so at okkara ungu kunnu lesa um viðkomandi daglig viðurskifti á føroyskum og ikki mugu leita til onnur mál. Føroyskt undirvísingartilfar má vera líka gott sum annað.

Lýsingaráttak í fjølmiðlunum eigur at vera fyriskipað, so at børn, ung og vaksin støðugt vera eggjað at lesa sum mest.

Støðuroyndir (diagnostiskar royndir)

Eftirmeting má gerast ein týðiligur partur av skúladegnum, skilt soleiðis, at tey mál, sum skúlin setir fyri árgangin og tann einstaka næmingin, verða eftirmett, so skjalprógv er. Hetta skjalprógv er grundarlag fyri skúla/heim samtalum.

Álagt skal verða øllum skúlum at skipa fyri eini standardiseraðari støðuroynd av undirvísingini í 2.-, 4.- og 6. flokki. Royndirnar, sum skulu gerast á teldu, skulu vera í føroyskum og støddfrøði og skulu bert nýtast av lærarum til at eftirmeta undirvísingina í hesum lærugreinum. Royndirnar skulu kunna lofta teimum næmingum, sum av eini ella aðrari orsök ikki eru á tí undirvísingarliga støði, teir áttu at verið á, so teir skjótt kunnu fáa eina eykaundirvísing og koma á ta støði, sum kravt verður av teimum. Tá sett verður inn við eykaundirvísing so skjótt sum gjørligt, verður tørvurin á varandi serundirvísing ikki eins stórur, og hann vildi verið, um bíðað verður til næmingurin hevur verið til kravdu kanningarnar fyri at móttaka serundirvísing.

Slík skipan kann, saman við regluligu eftirmetingini hjá skúlunum, geva lærarunum betri amboð í sambandi við leiðbeining og at ráðleggja komandi undirvísing, og vera liður í eini betri kunning til foreldrini um støðuna hjá næmingunum.

Tilmæli:

- *Sett verður í verk full eftirmetingarskipan fyri føroyska fólkkúlan*

Skjal 5

Úr tilmæli frá arbeiðsbólki í sambandi við TALIS-kanningarnar, 2010

Felags námsætlanir (frá barnagarði til miðnám)

Leingi hevur verið kunnugt, at ov lítið samband er ímillum ymsu partarnar av útbúgvingarskipan okkara, umframt at tað ikki er nóg greitt og kunnugt fyri øllum, hvat børn skulu megna og duga á teimum ymsu stigunum í skúlaskipanini.

Mentamálaráðið arbeiðir í løtuni við at dagføra allar námsætlanir frá dagstovni til miðnám og hevur boðað frá, at dagfórdar námsætlanir verða settar í verk frá 1. august 2011. Námsætlanirnar á teimum ymsu stigunum skulu samskipast, soleiðis at ein sam an hangandi menningar- og læringartilgongd verður skapt frá dagstovni til miðnám.

Í øllum námsætlanunum verða ásett almenn stevnumið og førleikamál, sum vísa, hvat børn skulu megna og duga á teimum ymsu stigunum og sum fyrireika tey til tær avbjóðingar, sum liggja fyri framman. Endamálið við hesum arbeiði er, at øll børn í Føroyum fáa somu fyritleyktir fyri menning, og at vit so tíðliga sum gjørligt kunnu staðfesta og gera nakað munagott við møguligar førleikatrupulleikar.

Næmingar við serligum tørvi

Í TALIS-kanningini verður víst á, at í skúlanum eru næmingar, sum eru trupulir at undir vísa, og sum gera alla undirvísing sera trupla hjá lærarum. Hagtøl vísa, at hesir næmingar gerast alt fleiri. Um henda gongdin heldur fram, verða tað fl eiri næmingar við serligum tørvi í mun til teir næmingar, sum ikki tørva eykahjálp.

Sum gongdin er í dag, eru nærum eingi tilboð til næmingar, sum hava tað torført í skúlanum. Um ikki verður sett inn á rættan hátt at hjálpa hesum næmingum beinanvegin, sum trupulleikin vísir seg, veksur hann eyðvitað. Foreldur at hinum næmingunum og lærarar vilja hava arbeiðsfrið í skúlanum og í mongum førum, tá ið tolið er uppi, verður bara ynskt eftir, at summir næmingar við serligum tørvi verða tiknir úr skúlanum. Tað eru tíverri nógv dømi um, at hetta er vanligi hugburðurin. Ilskast verður inn á, at foreldrini ikki vilja, at barnið verður tikið úr skúlanum. Men um foreldrini eisini

vrika barnið, tá eru vit av álvara komin í trupulleikar! Børn eru ymisk og fara vónandi altíð at verða tað.

Fólkaskúlin skal vera ein rúmligur skúli, tað liggur í orðinum – fólksins skúli. Í fólkaskúlanum mætast øll børn, við sera ymiskum bakstøði, og í fólkaskúlanum kunnu hesi børn læra virðini hjá hvørjum øðrum at kenna, og seinni brúka henda førning fyri at gerast góðir borgarar í samfelagnum.

Tað vilja altíð vera næmingar, sum hava so stórar trupulleikar, at teir ikki kunnu loysast í tí vanligu undirvísingini, men vit mugu minnst til, at tað mesta snýr seg um relatióinir. Er tað kanska soleiðis, at tey marginaliseraðu børnini við tíðini verða marginaliserað í uppافتur størri mun? Hvussu verður okkara samfelag, um eingin sleppur at varðveita síni upprunaligu eyðkenni? Um vit ikki veita næmingum hjálp, sum hava stóran tørv, hevur tað ógvusligar fylgjur. Foreldrini hokna undir trústinum frá ymsum síðum, tey gevast á hondum, og tað almenna má taka um endan. Tó rýma summi av landinum, meðan onnur stríðast sum frægast fyri sínum børnum.

Á hesum øki er samskipan alneyðug, og er hetta lætt at seta í verk á størri skúlunum. Á teimum minnu skúlunum er neyðugt at skipa hetta øðrvísi. Hesir skúlar eru ikki floksbýttir, og er tað tí lættari at mæta næminginum á tí støði, har hann er. Til ber at menna hann haðani, heldur enn at seta hann í ein fl okk, bert tí hann er á aldri við sínar fl oksfelagar.

Sjálvt um vit samskipa undirvísingina til børn við serligum tørvum í mest møguligan mun, eru tað altíð næmingar, sum í eitt styttri ella longri tíðarskeið skulu hava eitt heilt serligt tilboð.

Í teimum størri økjum ber til at bólka hesar næmingar eftir teirra serliga tørvum, har hvør einstakur skúli kann gerast serkønur innan ávís øki. Á smáplássum verður samskipanin meira torfør. Tað má tí umhugsast gjølla í hvørjum einstøkum føri, hvussu tilboðið skal skipast, tí eyðvitað verður tørvurin minni, tá barnatalið er minni. Ein møguleiki er, at ein ávísur skúli í økinum ger seg serliga út til at stuðla hesum næmingum.

Sum áður nevnt er foreldraleikluturin sera týðningarmikil, um samstarvið um næmingin skal eydnast við mest møguligari læring fyri eyga. Tá ið um børn við serligum tørvum ræður, er foreldraleikluturin uppافتur meira týðningarmikil. Lærarar, sum taka sær av børnum við serligum tørvum, mugu støðugt hava foreldrini í huga og samhugsa leiklutin

hjá ávikavist skúlanum og heiminum, so hvør einstakur næmingur røkkur sum mest av teimum førleikum, ið røkkast kunnu.

Eitt høli ella fl eiri skulu nýtast burturav til hesa undirvísing. Hesi høli eiga at vera væl útgjørd til endamálið, og natúrligt er, at øll serundirvísing fer fram í hesum hølum, tá ið næmingurin annars ikki er saman við sínum fl oksfeløgum.

- *Ljós verður varpað á, hvussu tímarnir til serligan tørv kunnu skipast á ein hátt, so mest fæst burturúr.*
- *Í teimum størru skúlunum eiga serlærari at hava ábyrgd av hesum tímum.*
- *Tímar til serligan tørv skulu altíð verða fullnýttir, soleiðis at næmingarnir fáa sum mest burturúr, og hesir tímar skulu verða lagdir í tímatalvuna, áðrenn hinir tímarnir verða lagdir.*
- *Serundirvísingin eiga at samskipast í størri økjum.*